

Рисунок як навчальний предмет в освітніх закладах Поділля середини XIX – початку XX ст.

Анотація. У статті розглядається та розкривається поняття рисунку, як навчального предмету в освітніх закладах Поділля середини XIX – початку XX. Досліджено історію введення предмету в програми освітніх закладів Поділля. Окреслено значення вивчення дисциплін мистецького циклу, зокрема, рисунку, який був уведений в навчальний процес освітніх закладів Поділля у контексті розвитку особистості майбутнього вчителя.

Ключові слова: рисунок, Поділля, дисципліни мистецького циклу, жіночі та чоловічі гімназії, семінарія, вчительський інститут.

Abstract. The article reviews the concept of drawing as an educational subject in the educational institutions of Podillya in the middle of XIX - beginning of XX. The history of introduction of the subject into the programs of educational institutions of Podillya is investigated. The importance of studying the disciplines of artistic direction, in particular, the drawing, which was introduced in the educational process of educational institutions of Podillya in the context of the development of the personality of the future teacher, is emphasized.

Keywords: drawing, Podillya, disciplines of artistic direction, women's and men's high schools, seminary, teacher's institute.

Постановка наукової проблеми. Важливу роль у підготовці вчителя означеного історичного періоду відіграло мистецтво. Його використання в освітньому процесі позитивно впливало на формування особистості, смаку, вишуканості – якостей, необхідних для подальшої педагогічної діяльності, про що свідчить накопичений досвід підготовки майбутніх учителів освітніми закладами Поділля середини XIX – початку XX ст. Уведення в освітній процес закладів освіти Поділля, що готували вчителя, предмету «Рисунок» сприяв формуванню духовного світогляду, утвердженню ставлення до нього як до невід'ємної частини загальнолюдської культури. Предмети естетичного спрямування сприяли формуванню професійно-педагогічної культури та педагогічної майстерності майбутніх учителів. Разом із тим мистецькі дисципліни покликані були не лише формувати естетичну культуру вихованців, а й здійснювати професійну підготовку тих учителів, які могли б організувати гуртки у тих навчальних закладах, де буде проходити їхня подальша педагогічна діяльність.

Аналіз досліджень і публікацій. До вище зазначеної проблеми, як свідчить аналіз, неодноразово звертались дореволюційні, радянські та сучасні вітчизняні дослідники: А. Благодир, А. Бойко, А. Завальнюк, Т. Зузяк, А. Кудрицький, В. Уманець, М. Чалий, Н. Шульц та ін.

Мета дослідження. Розкрити значення введення предмету «Рисунок» у підготовці майбутніх учителів освітніми закладами Поділля середини XIX – на початку XX ст.

Виклад основного матеріалу. Відкриті на Поділлі заклади освіти вирізнялись серед інших тим, що мистецька складова учіння й виховання в них домінувала. Більшість освітніх закладів вводили до навчальних планів як необов'язкові предмети, зокрема рисунок тощо. Вивчення дисциплін мистецького напрямку було спрямовано на те, аби майбутні вчителі володіли арсеналом засобів самопрезентації, за допомогою якої змогли б донести до свідомості учнів власні переконання. Саме викладання предметів мистецького напрямку сприяло задоволенню естетичних потреб вихованців.

Графічні мистецтва (рисунок та креслення) в освітніх закладах Поділля означеного періоду розглядали як естетичну освіту та як графічну грамотність, знання із цих предметів було тісно пов'язане з промисловістю губернії. Під час навчання рисунку майбутні вчителі набували навичок правильно зображувати видимі предмети, каліграфічно й швидко писати, уміння креслити шляхом використання просторового уявлення під час виконання перспективних зображень. естетизація освітнього процесу введення до навчальних планів і програм предметів естетичного циклу потужно сприяло формуванню педагогічного досвіду майбутніх учителів Подільського краю та інших територій України [1]. Зокрема, після реформування у 1867 р. Подільська духовна семінарія до програми навчання відкрито клас рисунку для навчання живопису та іконопису. Заняття з учнями проводив запрошений учитель малювання з Кам'янецької гімназії [2].

Цікавою є організація навчально-виховного процесу і в Вінницькій учительській школі. За твердженням В. Перерви, серед 24 предметів у школі значна увага відводилася вивченню креслення та малювання [3].

У чоловічих гімназіях Поділля, зокрема в Немирівській гімназії рисунок викладав художник Сошенко Іван Максимович (1807-1876 рр.) – український маляр і педагог, один з найближчих друзів Т. Шевченка. Сошенко був наділений рідкісною здібністю збуджувати в учнів любов до малювання, не застосовуючи жодних примусових засобів, що було заслугою вчителя, адже викладав такий предмет, який поряд з іншими не мав для учнів належного значення. Не маючи можливості займатися справжнім

мистецтвом, час від часу підробляв, виконував випадкові замовлення, давав приватні уроки, а у вільні хвилини малював краєвиди, жанрові сцени, портрети з натури. Як зазначав М. Чалий (1816-1907 рр.) – український педагог, один із перших біографів Т. Шевченка, який навчався у Немирівській гімназії, а згодом став її вчителем, «...не дивлячись на незначну роль малювання згідно Статуту училищ в класичних гімназіях, Сошенко зумів надати йому значення загальноосвітнього предмета, жертвуючи своїми особистими інтересами, жодного разу не поступався своїм переконанням» [4].

Варто відзначити, що І. Сошенко у період учительювання в Немирівській гімназії сповідував ідеї необхідності розвитку почуттєвої сфери майбутніх учителів, уважаючи, що в жодному разі не можна відмежовувати отримані знання від почуттів, оскільки кожна людина по-своєму позитивно опочуттєвлює лише ту інформацію, яка наповнена певним смислом для неї. Будучи талановитим педагогом, художник навчав учнів прийомам та засобам гармонізації композиції творів мистецтва в процесі малювання, насичуючи педагогічну дію і її суб'єктів позитивними естетичними почуттями. Завдяки цьому процес опанування знань для кожного учня ставав необхідним, бажаним і радісним.

Також в Кам'янець-Подільській чоловічій гімназії та в Маріїнській жіночій гімназії із 1892 р. працював викладачем креслення, чистописання і малювання ще один з видатних митців України – художник Дмитро Анатолійович Жудін (1860-1942 рр.). Його вважають одним із провідних учителів мистецької грамоти та засновником «пленеру» як навчального прийому на уроках образотворчого мистецтва. У вітринах школи постійно організовували виставки гравюр, офортів, фотографій, малюнків, акварелей, які пунктуально, щотижня оновлювалися [5]. Це був неоціненний досвід для учениць та вчителя. Основне завдання художньої педагогіки Д. Жудін убачав у тому, щоб допомогти учневі реалістично відобразити навколишню дійсність, заохочуючи їх до самостійної роботи. Однією із форм реалізації цього були щорічні, під час літніх канікул, поїздки до сільської місцевості, де учні активно працювали. Саме це прищеплювало майбутнім учителям любов до природи. За довгі часи вчительювання Д. Жудін розробив свою особливу «систему малювання», побудовану на любові до природи.

5 березня 1867 р. відбулось відкриття жіночої Маріїнської гімназії у м. Кам'янець-Подільському. Аби прослідкувати за особливостями освітнього процесу в навчально-виховній системі та виокремити елементи педагогічної майстерності нами здійснений ретельний аналіз навчального плану. Так, згідно з ним, передбачалося вивчення в усіх класах рисунку – 14 год., а загалом на вивчення дисциплін мистецького циклу відводилося із 155 годин із наукових предметів – 55 годин [6].

Такий розподіл навчальних годин та відведення третини із них на опанування мистецьких дисциплін свідчить про належну естетизацію освітнього процесу. Це, своєю чергою, сприяло набуттю вихованками вмінь впливати на інтелект, волю й почуття майбутніх учнів, застосовувати прийоми вербальної та невербальної комунікації у вишуканому й професійно довершеному вигляді, розрізнати прекрасне й потворне, тобто допомагало формувати належний рівень майстерності. Можна з упевненістю стверджувати, що «залучення» кожної вихованки до мистецької дії – співів, танців, декламування – викристалізовувало вміння до «самовключення» і «самозалучення» до педагогічної дії із подальшим перетворенням процесу навчання на проблемний, насичений з активною діяльністю учнів.

На початку 80-х років XIX ст. навчальні плани Маріїнських жіночих гімназій суворо регламентувалися та знову зазнали незначних змін, що відображалося в зменшенні або збільшенні кількості годин з того чи іншого предмета, із метою наблизити гімназійний курс до інститутського. На мистецькі предмети кількість годин збільшилася до 44 годин [6].

В Немирівській жіночій прогімназії важлива роль відводилася предметам мистецького спрямування, хоча вони були необов'язковими предметами, але мали свого викладача. Рисунок, як зауважував попечитель КНО у звіті за 1889 р. є «вкрай необхідним для професійної майстерності, бо знаючи основи малюнка, можна виконання більш цінні й витончені роботи» [7]. На початок 1906-1907 н. р. відбулося відкриття Жмеринської приватної гімназії Г. Лукашевич. Упродовж 1916-1917 н. р. у гімназії викладалися необов'язкові предмети і ними займалося, зокрема рисунком 322 особи [8].

Саме викладання предметів мистецького циклу сприяло задоволенню естетичних потреб вихованок. Тому малювання займало чільне місце в жіночій освіті Поділля розглядуваного періоду.

Що стосується вчительської Вінницької семінарії, то Міністерство Народної Освіти почасті піклувалося про введення до курсу семінарії предметів (обов'язкових для всіх вихованців) естетичного виховання – співів, графічного мистецтва, музики, прикладних знань із садівництва, городництва, ручної праці, столярного ремесла й фізичного виховання.

Відповідно, у навчальній програмі встановлювалася приблизна кількість годин естетичного циклу, з яких на рисунок та креслення відводилося (10 год. на тиждень у всіх класах) [9].

Графічні мистецтва (рисунок та креслення) в семінарії розглядали як естетичну освіту та як графічну грамотність, знання із цих предметів було тісно пов'язане з промисловістю губернії. Під час навчання малюванню учні набували навичок правильно зображувати видимі предмети, каліграфічно й швидко писати, уміння креслити шляхом використання просторового уявлення під час виконання перспективних зображень. Наставник графічних мистецтв у семінарії із 1910 р. (з 1912 р. одночасно працював й у Вінницькому вчительському інституті) І. Шульга мав освіту вищого художнього училища при Імператорській академії мистецтв; із 1914 р. цю посаду обіймав випускник Київського художнього училища – В. Сильвестров [9].

Висновки. Варто зазначити, що більшість освітніх закладів Поділля означеного періоду вводили до навчальних планів як необов'язкові предмети – рисунок і креслення, необхідні засоби виховання моральності. Таким чином, естетизація освітнього процесу освітніх закладів Поділля, введення до навчальних планів і програм предметів естетичного циклу потужно сприяло формуванню педагогічного досвіду майбутніх учителів Подільського краю та інших територій України. Наведені факти свідчать про те, що в закладах освіти Поділля почасти відбувається олюднення й опочуттєвлення процесу учіння, бо випускники опановували предмети, що сприяли в подальшому їхньому становленню як наставника-вчителя, здатного адекватно сприймати дійсність через почуття прекрасного й потворного (рисунок, іконопис, креслення). Вищезазначені факти свідчать про гуманізацію освіти засобами мистецтва, вплив мистецтва на духовний розвиток особистості, вдосконалення засобами мистецтва професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів Поділля середини XIX – початку XX ст.

Список використаних джерел:

1. Зузяк Т.П. Становлення й розвиток педагогічної освіти на Поділлі (кінець XVIII – початок XX ст.): монографія. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. 452 с.
2. Зузяк Т.П. Педагогічна освіта на Поділлі (кінець XVIII – початок XX ст.): хрестоматія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. О.А. Лавріненка. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. 136 с.
3. Зузяк Т.П. Естетичні засади професійної підготовки майбутніх учителів у жіночих духовних училищах Поділля (друга половина XIX – початок XX ст.). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир, 2017. Вип. 1 (87). С. 60-63.
4. Зузяк Т.П. Допрофесійна підготовка майбутніх учителів у чоловічих гімназіях Східного Поділля першої половини XIX ст. *Педагогічні науки: зб. наук. пр. / Херсонський державний університет*. Херсон, 2017. Вип. LXXV. Т. 1. С. 34-37.
5. Зузяк Т.П., Гуменюк І.П., Шинін О.С. Внесок митців у становлення педагогічної освіти Поділля (кінець 19-початок 20 ст.). *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій: теорія, досвід, проблеми*. Вінниця, 2019. Вип. III.
6. Зузяк Т.П. Особливості становлення жіночої гімназійної освіти на Поділлі на початку XX ст. *Педагогічні науки / Херсонський державний університет*. Херсон, 2017. Вип. LXXVII. Т. 1. С. 18-22.
7. Зузяк Т. -П. Розвиток педагогічної майстерності в Кам'янець-Подільській жіночій гімназії (кінець XIX – початок XX ст.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Педагогіка і психологія*. Вінниця, 2017. Вип. 50. С. 127-132.
8. Зузяк Т. П. Розвиток освіти в Подільській губернії у кінці XVIII – XIX століть. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. К. ; Вінниця : Планер, 2014. Вип. 38. С. 271–276.
9. Зузяк Т.П. Особливості формування професійних педагогічних умінь і навичок в Вінницькій учительській семінарії. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Педагогіка*. Тернопіль, 2017. № 3. С. 13-20.